

Ковпик С. И. Микропоэтика незавершённых пьес Г. Квитки-Основьяненка

В статье проанализированы с точки зрения художественности на уровне микро- и макропоэтики пьесы Г. Квитки-Основьяненка написанные в один и тот же период “От так ти москаля одури!” и “Купала на Івана”. Анализ указанных пьес драматурга показал то, что чем открытее пьеса для реципиента, тем она художественнее.

Ключевые слова: мастерство, художественность, микропоэтика.

Kovpik S. I. Micropoetic of the G. Kvitka-Osnov'yanenko's completeness plays

The article is devoted to the analysis of the G. Kvitka-Osnov'yanenko's completeness plays “Try to deceive the Russian” and “Kupala na Ivana”, which were written at the same time, through their artistic level (from the point of view of their micro- and macropoetics). The analysis, that have been made, shows that artistic level of a play depends on the level of it's clearness for the recipient.

Key words: trade, artistic level, micropoetics.

УДК 821. 161.2.09

Л. П. Копейцева

**СМИСЛОВА ВЕКТОРНІСТЬ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ
У КОНЦЕПЦІЇ СВІТУ ВАСИЛЯ МОВИ**

Помітною особистістю в історії української літератури ХІХ століття був Василь Мова (Лиманський). Різноманітна в тематичному й жанровому аспектах мистецька діяльність його була підпорядкована потребам доби: усвідомленню національної свідомості, естетичного переживання трагізму історичного буття етносу і вироблення шляхів його подолання через осягнення минувшини, окресленню нових ідеалів, що мають сприяти національному відродженню і самоствердженню.

У 1880-ті рр. поезію Василя Мови досліджували І. Франко, Олена Пчілка, Х. Алчевська та ін. У сучасній літературознавчій думці свій погляд на творчість поета висловили М. Бондар, О. Ставицький, Ю. Шерех, ґрунтовні публікації яких сприяли виробленню нестандартних підходів в осмисленні його художньо-філософської концепції світобудови. З'явилася низка публікацій, які були присвячені розгляду громадянської лірики, а це підтверджує неабиякий інтерес дослідників до цієї проблеми. Тонкі спостереження над асоціативним потенціалом митця знаходимо у статтях. Так, на думку видатного славіста Ю. Шереха, Василь Мова зумів здолати характерне для його

сучасників примітивне зображення побуту, виявив у собі риси письменника-експериментатора, попередника експресіонізму в українській поезії [1, с. 27]. Проте, незважаючи на численні рецензії та відгуки, творчий доробок поета досі не був предметом широкого та різнопланового дослідницького аналізу літературознавців. Окрім того, його творчість породжувала часто полярні оцінки, спричиняла дискусійні судження. Визнаючи елементи певної розмисловості, філософічності митця, І. Франко, зокрема, писав про творчість Василя Мови: “Його твори не однакової вартості, та всі вони свідчать про неабиякий талант, визначаються не раз свіжими малюнками, схопленими з життя, і смілою думкою, котра іноді навіть заглушує голос чуття і творчої фантазії” [2, с. 237]. Частина критиків радянського періоду дорікає Василю Мові за те, що у нього є поезії зовсім “не характерні для митця” [3, с. 182], хоча деякі науковці вбачають у них “злободенні політичні алегорії” [4, с. 176].

Однією з відповідей на порушені питання й стало дослідження образно-символічного словника Василя Мови, з'ясування його іманентних властивостей, висвітлення взаємозв'язку традиційної та авторської символіки, розкриття її семантики.

Мисленню В. Лиманського притаманна розгалужена мережа умовно-асоціативних зв'язків, зумовлена ліричним типом світобачення, виразними ознаками символізму.

Серед тих, хто неодноразово звертався до проблеми символу, можна назвати Демокріта, Платона, Аристотеля. З помітних праць вітчизняного й зарубіжного літературознавства слід відзначити, передусім, розвідки М. Костомарова, О. Потебні, К. Свасьяна, К. Лібмана, Д. Мережковського.

Вивчення української символіки розпочалося ще в першій половині XIX століття, проте у значенні “символ” часто використовувалися поняття “образ”, “слово”. Цікаві спостереження з цього питання знаходимо в М. Максимовича, І. Срезневського, І. Кронеберга, А. Метлинського, О. Бодяньського. Не можна не бачити, що специфіка основ символу в середині XIX століття М. Костомаровим лише означена, але в контексті загальної історії вона мала принципове значення для подальшого розвитку поняття, його головних рис. Урахувавши значний досвід попередників, відомий мовознавець О. Потебня розпочав наукову кар'єру саме з дослідження символіки. Дослідник при цьому вбачав у символі не лише стилістичну категорію, а й визначав його як продукт культурно-історичного розвитку людства, який пов'язаний з мовою, світоглядом, пізнанням світу [5, с. 217].

Центральне місце в творчості Василя Мови посідає домінуючий символ, який репрезентує велику кількість фундаментальних тем та мотивів. Письменник чисельні й тісно переплетені ланцюжки мотивів нерідко ховає шляхом розсіювання по незв'язаних один з одним підтекстах або в результаті спрямованого кількарядового промовляння.

Ці мотиви, звичайно, доступні читачам, але не кожен з них може усвідомити всю повноту конотацій у творах.

Провідним символом усєї творчості Василя Мови є образ долі, волі. Авторська візія сповнена уславленням руху й боротьби, небайдужості, міцної волі: “Там рухавість, там боротьба, там кормига й воля, / там і тужить і регоче українська доля!” [6, с. 214].

У творчій манері особливо впадає в око те, що письменник не тільки творить образи-символи, але й акумулює довкола деяких із них однотипні, подібні їм. Така перспективність дозволяє повтореному словесному символу перетворитися в мегаобраз. Звичайно, у доробку Василя Мови можна знайти багато особливостей творення символів. Проте однієї з головних ніяк не оминати: кожний образ-символ породжує наступний, а всі разом, переплітаючись між собою, сприяють появі нових. У текстах письменника присутні символи-синоніми, які певною мірою замінюють той чи інший образ-символ або навпаки підкреслюють чи розвивають якесь одне із його значень. Використання слова у символічній функції створює в мові поета принцип подвійного означення. Причому фіксується увага відразу на всіх символічних нашаруваннях.

Іноді Василь Мова у своїх творах використовує алегорію, яка поступово перетворюється в символ. Завдяки алегоричним паралелям твориться символіка з християнським наповненням. Протягом усєї творчості письменник постійно звертався до поетичних образів: долі, волі, смерті тощо. Наприклад: “Груди вже стиснуло й дихать несила; / Чую, що **смерть** потайна й ненажерная, / В вічні обійми мене обхопила...” [6, с. 61]. Фольклорне коріння образу смерті, живлене різними традиціями, відбивається у громадянській ліриці поета. Ця міфологема реалізується через створення її персоніфікованого образу, еkleктичного по суті, оскільки поєднує риси як різних міфологічних систем, так і культурних епох.

Особливо у творчості поета ми вбачаємо міфологізм на рівні художньо-стильових засобів: у метафориці, символіці та протиставленні. Наприклад, неба, як кращого світу, вищої матерії та землі: “Ні хмариночки немає / В **небі** яснім і привітнім; Воно землю обіймає / Звідусіль шатром блакитним, / А **земля** – скорбот оселя / Правди й волі арештарня! / А земля – тісна пустеля / Чи мертвуца буцегарня / Дух тут гине від тісноти / Думка людська в кайданах!” [6, с. 133].

У творчості митця домінують образи-символи, котрі генерують насамперед національну екзистенцію. Ключовим у його громадянській ліриці постає образ, виразно акцентований на рівні ліричного сюжету жанрової специфіки, мовомислення та інших рівнів тексту, що кореспондують з ментальними основами національного світогляду: “Се був колись лицар, / Гетьманець-**козак**. / За нас, хліборобів, / Свободний вояк. / І, може, хоч часом / І нужди зазнав, / Зате по **степях** він / По волі гуляв...” [6, с. 51]. На думку Ю. Шереха, козацькі часи ще не втратили

для поета свого чару, він був нащадком запорозьких козаків [1, с. 122]. Дійсно, тема козаччини, України в її історичному минулому, сучасному і майбутньому є наскрізною в художній моделі світу письменника. А відтак, доміантним є образ степу, що символізує безмежність простору, метафоризовано передає сутнісну рису національного характеру. Степ у митця виступає джерелом любові до рідної землі, саме з нього черпає він почуття вдячності та гордості, степ стає своєрідним центром як внутрішнього життя поета, так і стосунків зі світом зовнішнім.

Таким чином, архетип степу прочитується як певна межа між людиною та жорстоким світом, а водночас – це шлях, мандрівка, повернення до рідного дому й повернення людини до самої себе. Так щирим закликот Василь Мова допомагав народній справі: “І встають вони могутні, розруйнують гроби / І ідуть за правду й волю проти кривди і злоти” [6, с. 169].

Особливого значення у художньому світі Василя Мови набуває астральна символіка: образи-символи сонця, місяця, зорі.

Центральним символом його космосу є Сонце. Сонце – складний, амбівалентний символ. Це верховне божество, духовний центр світу, джерело життя, світла й мудрості.

Символіка місяця функціонально протистоїть солярній. Це своєрідні “космічні антагоністи”: якщо сонце асоціюється у поета переважно з позитивним аспектом, то місяць – втілення зла, темряви, пристрасті, це символ смерті та розпаду. Він – володар водної стихії. Під впливом теософських поглядів поет вважав, що місяць має “люциферину” (від lux – світло) природу: в минулому він спонукав пробудження свідомості людини.

Василь Мова, використовуючи таку символіку, позначає саморух ліричного переживання від профанного (приземленого) до сакрального (високого, вічного): “В хмарах, на північ летючих, / Місяць зусильно ниряє: / Дяється в темних він тучах/ Й, вирнувши, знов поринає...” [6, с. 134].

Традиційно смислове наповнення символічного образу зорі в українській художній свідомості асоціюється з символом родючості природи, дівочої краси, високого почуття кохання, світлого духу тощо. М. Дмитренко в словнику “Українські символи” підкреслює, що цей міфологемний образ зустрічається в одному із найдавніших міфів “Зоря, ключі, роса і мед” [7, с. 67]. У Василя Мови образ зорі символізує початок дії, пробудження надії, новий етап в житті народу і країни, є, свого роду, світочем, провідником у темряві: “Я з зорею встав до справи,/ Україні долі ждучи,/ І зростив в душі буявій / Гарний куц надій цвітучих” [6, с. 138]. Прикметно, що у творах Василя Мови трактування цього символу поступово змінює своє семантичне поле.

Вода – жіноча стихія, материнська субстанція, “лоно життя”. Вона бере участь у створенні світу. Наслідуючи езотеричну традицію, В. Лиманський розрізняє “верхні” води як духовну субстанцію й

“нижні” – матеріальний світ. Неодноразово у ліриці поета зустрічаємо образ струмка, що символізує народження життя, віру та надію. Слов’янській міфології та українській усній народній творчості, зокрема, притаманне вшанування води, як цілющої сили, життєдайної речовини, порятунку від загибелі: “Холодний **струмочок** живущий / Крізь ґрунт, у камінь запечений, / Проб’ється свіжим джерелом / І відживить усе кругом...” [6, с. 46]; “Спів той із серця, либонь, виринає, / Бо в моє серце, мов **струмок**, він рине, / Тихою втіхою душу сповняє” [6, с. 167].

Героїчний пафос творчості поета тісно пов’язаний з характером образного мислення, що є однією з визначальних прикмет його стилю, тісно пов’язане зі світоглядом, життєвими враженнями, з психологією творчості.

Значно вагомішими у творчості Василя Мови (Лиманського) є традиційні образи-символи бурі й вітру, які простежуються протягом усієї його творчості. При творенні життєподібної, реалістичної літератури, ці образи-символи несуть негативне навантаження. Натомість, у ліриці ж поета вони символізують знедолену, спалюжену Україну і поневолений український народ, який не має свободи і права вибору: “**Буря** виє, вітер свище;/ Темна ніч на дворі, / І стоїть, мов гомін грізний, / Буйний шум на морі” [4, с. 58].

Яскравість образного мислення досягається Василем Мовою не тільки зверненням до емоційно насажених образів, а й контрастністю малюнка. Ідейним антиподом є протиставлення образів **весна – зима**. Для автора особливе значення має символічний образ Весни, зв’язаний з міфологічними персонажами плодороддя, – Ярилою, Костромой, Мореною, а також з обрядами похорону зими і одмикання весни, з рослинними і зооморфними символами, що втілюють початок нового життя, відродження.

Так у поезії Василя Семеновича Весна уособлює волю, незалежність, нове життя й новий шлях країни, а Зима – поневолювачів та загарбників: “Стоїть деревина – / Розложиста, біла, / Ярка **березина**. / Та голії віти, / У кригу закуті / Даремно урозтіч / Тепер розіпнуті, / І гордого шуму / Від неї нема – / Заціпила рот їй / Лихая **зима**... / І жалібно стогне, / І б’ється вона: / Коли то настане / Весела **весна**...” [6, с. 112]. Таким зіставленням авторові вдалося досягти утвердження ідеї палкого пориву, що протистоїть інертності. Поет, не тільки приміряє протилежності і виробляє форму психологічного звільнення, а й рішуче береться щонайменше за створення міфологічної програми для власної нації.

Василь Мова у своїх творах виступає переконливим майстром творення символів, а також уважним спостерігачем, який проводить певні аналогії.

Символ дерева в письменника має різновекторні смисли. Водночас, цей образ-символ допомагає шукати правду, засвідчує невмирущість минулого й майбутнього. Так, у поезії “Три деревини”

Україна постає в образі змертвілої, замороженої лютими зимовими подихами **тополі**. Проте якими б розпачливими нотами не бриніли поезії В. Мови, більшість із них сповнена вірою в народ. Символ дерева у поезіях митця співвідноситься також із поняттям друга. Адже тільки дерево може бути незрадливим, вірним і мовчазним слухачем.

Впадає в око і своєрідність образних асоціацій митця. До універсальних образів поета належить образ берези, що дуже часто зіставляється з людьми. Домінування символічної образності – це особливість поетики В. Лиманського. Погодимось з думками літературознавців про те, що спадщина Мови мала свій оригінальний тон і голос, що в літературу прийшов українець з Кубані зі своїм світобаченням, національними болями, поглядами на минуле і сучасне України, зі своїми етико-естетичними принципами [8, с. 301].

Таким чином, символ у творах письменника – це певна модель, яка конструє і розвиває його через ключову ідею. Символ поєднує в митця чуттєвість і розумовий елемент, візуальну й акустичну сторони в одне ціле та створює малюнок, який конденсує настрої і думки. У Василя Мови потенція символу виявляється невичерпною: відчувається його багатовимірність.

Література

1. Шерех Ю. ...Душа убога встала рано... (Василь Мова) / Ю. Шерех // Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеологія. – К. : Освіта, 1993. – 412 с. **2. Франко І.** Збір. творів: у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1984. – Т. 25. – 527 с. **3. Бондар М.** Поезія // Історія української літератури ХІХ століття / М. Бондар. – К. : Освіта, 1997. – Кн. 3. – 432 с. **4. Ставицький О.** Поет доби лихоліття [вст. ст.] // Василь Мова (Лиманський). Старе гніздо й молоді птахи / О. Ставицький. – К. : Освіта, 1990. – 327 с. **5. Потебня А.** Теоретическая поэтика / А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с. **6. Мова В.** Вірші / В. Мова. – Одеса : Рад. письменник, 1965. – 206 с. **7. Дмитренко М.** Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко та ін. – К. : Народознавство, 1994. – 140 с. **8. Історія української літератури ХІХ ст. (70 – 90-ті роки):** у 2 кн. : [підручник] / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська. С. С. Кіраль та ін. – К. : Вища шк., 2003. – Кн. 2. – 439 с.

Копейцева Л. П. Смысловая векторность символических образов у концепции світу Василя Мови

Стаття продовжує цикл публікацій, що присвячені розгляду символіки у творчому досягненні письменників, зокрема у творчості Василя Мови. Авторка досліджує творчість митця з огляду авторської майстерності у використанні символіки.

Ключові слова: символічні образи, багатовекторність, концепція світу письменника.

Копейцева Л. П. Смысловая векторность символических образов в концепции мира Василия Мовы

Статья продолжает цикл публикаций, которые посвящены рассмотрению символики в творческом достижении писателей, в частности Василия Мовы. Автор исследует творчество художника слова с позиции авторского мастерства в использовании символики.

Ключевые слова: символические образы, многовекторность, концепция мира писателя.

Kopieitseva L. P. Semantic vector of symbolic images in Vasyl Mova's conception of the world

The article continues the cycle of publications, which concern examination of symbolism in creative activities of the writers, Vasyl Mova's creative activity in particular. The author researches the lyric poetry of the literary artists from the point of his author's skill in using symbols which represent the fundamental themes and motives of his lyric poetry.

Key words: symbolic images, polyvectors, author's conception of the world.

УДК. 821.161.2'06.02

С. А. Негодяєва

**АСПЕКТИ ВТІЛЕННЯ АРХЕТИПУ ДОРОГИ
В РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАНА “ВОРОШИЛОВГРАД”**

Динамічний феномен літературознавчої категорії архетипу зазнав різних трактувань у світовій філософській думці. За К. Г. Юнгом, це – “несвідомий зміст, який змінюється, коли він стає усвідомленим і сприйнятним, і використовує фарби індивідуальної свідомості, в якій він проявляється” [1, с. 174]. У нашому житті дія архетипів розгортається в часі кризь низку певних послідовних подій. Тому можна стверджувати про архетипний сюжет як провідний модус дослідження глибинного змісту твору. Сьогодні відчута глибока потреба розуміння цієї категорії, породженої сучасними дискурсами постмодерної літератури, що правомірно претендує на важливий інструментарій сучасної естетики в поглядах Н. Копистянської, О. Астаф'єва, А. Ткаченка, Т. Гундорової, Т. Бовсунівської, М. Кодака, Я. Голобородька, В. Агеєвої та інших.

Сучасні умови життя в українській прозі серйозно розмили архетипні сюжети, зокрема, дороги. Шлях – антипод домівці. У дорозі людина беззахисна, вона шукає себе від сакрального центру до периферії або навпаки, при цьому поведінка пішака відокремлена від унормованих буденних ритуалів. Подорожній – персонаж відсторонений від